

УДК [347.9:341.6] (477:438)

Климович О. В.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД У СУДАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

У цій статті розглянуто механізм імплементації Європейської конвенції прав людини на прикладі окремих держав-учасниць. Основна ідея статті полягає в тому, що Конвенція не містить вимоги щодо конкретних засобів чи механізмів такої імплементації і кожна держава має права обирати їх самостійно. В той же час, Україна, прийнявши Конституцію України (ст. 9), вже визнала міжнародні договори та Конвенцію, зокрема, частиною національного права. Деякі держави вже інкорпоровали положення Конвенції, і тому було б корисним не лише ознайомлюватися з їхнім досвідом, а й використовувати його на практиці в Україні.

Процес входження України в Європейський правовий та економічний простір, розпочатий з моменту подачі Україною заявки з наміром стати членом Ради Європи, нерозривно пов'язаний з виробленням нових стандартів у сфері захисту прав людини. Адже відповідно до статті 3 Статуту Ради Європи кожен член Ради Європи повинен визнавати принципи верховенства права і користування правами людини та основними свободами усіма особами в межах його юрисдикції. Оскільки базовим документом у Європейській системі захисту прав людини є Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (далі — Конвенція), то саме на її прикладі доцільним видається розглянути механізми імплементації норм міжнародних договорів у сфері прав людини державами-учасницями.

Доволі часто держави, які приєдналися до Конвенції чи іншого міжнародного договору у сфері прав людини, зустрічаються з рядом специфічних проблем, з відмінностями, зумовленими особливостями самого договору, а саме: імплементаційними можливостями, що надаються правозастосовчим органам, насиченістю оціночними поняттями, наявністю контрольних механізмів, необхідністю приведення юридичної практики держави у відповідність до договору. Оскільки Конвенція не передбачає конкретного вирішення питання про її місце в системі національного права, то ступінь реалізації Конвенції в національному праві більшості держав суттєво відрізняється. Очевидно, що в зв'язку з цим на практиці виникала і продовжує виникати значна кількість неузгодженостей та суперечностей і Суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово вказував, що не існує обов'язку держави інкорпоровувати Конвенцію в національне законодавство [1]. В той же час вже вироблені презумпції, яких дотримується у своїй практиці більшість дер-

жав-учасниць Конвенції. По-перше, якщо існує розумне тлумачення питання, яке відповідає Конвенції, то суд повинен застосувати його, а не інше, яке не відповідає Конвенції. По-друге, Конвенція, яка не є частиною законодавства, все ж може сприяти розвитку права та усуненню його вад. По-третє, всі посадові особи мають знати міжнародні зобов'язання своєї держави і, таким чином, враховувати передбачені Конвенцією права окремої особи під час здійснення своїх повноважень. Суд не вимагає, щоб держави надавали Конвенції силу національного права: не є порушенням Конвенції те, що національні суди не можуть здійснювати передбачені Конвенцією права напямую; але, фактично, в багатьох державах Конвенція має силу в межах національного права і на неї можна безпосередньо посилатися в судах.

Відмінності у застосуванні норм міжнародного права у більшості держав зумовлені не лише визнанням ними різних теорій співвідношення міжнародного та національного права (дуалістичної чи моністичної), а й національними особливостями правових систем.

Так, у Бельгії, Франції, Нідерландах, Швейцарії положення Конвенції, які не відображені у національному законодавстві, застосовують безпосередньо. Такі положення Конвенції можуть бути пріоритетними щодо норм національного законодавства, які суперечать їм, незалежно від дати прийняття. В цьому контексті Конвенція має більшу силу ніж національне законодавство.

У Німеччині та Італії положення Конвенції, які безпосередньо застосовуються, найчастіше мають силу звичайного національного законодавства, тобто мають пріоритет над національними нормами, що введені в дію до дати вступу в силу Конвенції, але законодавство, введене в дію після Конвенції, має пріоритет над нормами Конвенції. Але в Німеч-

чині авторитету Конвенції надають більшу вагу, ніж про це можна подумати з вищесказаного, тоді як в Італії суди лише зрідка використовують положення Конвенції безпосередньо.

По-іншому вирішувалось це питання довгий час у Данії, Швеції, Ісландії, Норвегії, але й тут з середини 90-х років Конвенція є частиною національного права.

Найконсервативнішою донедавна була Велика Британія. Лише 1 жовтня 2000 року Конвенція стала частиною національного права в цій державі, а громадяни отримали право посилатись у судах безпосередньо на положення Конвенції. Але ця консервативність дорого обійшлась Об'єднаному Королівству: адже саме Велика Британія є "рекордсменом" із програних у Страсбурзі справ. Тому, зустрічаючись з думкою про те, що Україні, як державі, яка ще не готова застосовувати Конвенції на пряму, необхідно повторити досвід Об'єданого Королівства та не визнавати Конвенції частиною національного законодавства, а з часом, можливо, прийняти окремий закон про права людини в Україні, мимоволі замислюється, про який досвід йде мова...

Кожна держава сама обирає механізм забезпечення виконання вимог міжнародного права, що її зобов'язують, а рішення про це в переважній більшості випадків відображає в Конституції. Так, у статті 9 Конституції України зафіксовано: "Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України" [2]. Оскільки міжнародні договори є частиною національного законодавства України, вони є актами прямої дії, які за юридичною силою прирівняні до законів України, а ті, укладення яких відбулось у формі закону, є пріоритетними щодо законів України. Таке твердження може викликати заперечення, але національне законодавство України значно збагатилось би у разі прийняття такої точки зору, з'явилися б нові можливості для захисту прав та свобод людини в судах України. Нині навколо питання практичного застосування Конвенції тривають дебати, але вже існують прецеденти застосування Конвенції не лише Конституційним судом України (зокрема у рішеннях у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190^і Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання від 29 грудня 1999 року, та у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних

зкладах України від 29 грудня 1999 року, Конституційний Суд України посилається безпосередньо на норми міжнародних актів, підписаних і ратифікованих Україною у встановленому порядку) [3], а й обласними та міськими судами.

Це питання складне, але поки судді всіх рівнів під час здійснення правосуддя не почнуть брати до уваги вимоги міжнародного права, вони породжуватимуть справи, які Україна, безумовно, програватиме на міжнародному рівні, зокрема, в Суді з прав людини у Страсбурзі.

Цікавим з точки зору місця суддів у імплементації норм міжнародного права є для нас досвід сусідньої Польщі. У статті 9 Конституції Речі Посполитої (Польщі) зазначено: "Польща дотримується права міжнародного, що її зобов'язує". Це положення за своїм змістовним навантаженням практично тотожне положенням статті 9 Конституції України, але воно конкретизується в Розділі III Конституції Польщі, який цілком присвячений джерелам права. Так, у п. 1 статті 87 зафіксовано, що "загальнообов'язковими джерелами права Речі Посполитої є: Конституція, закони, ратифіковані міжнародні угоди та розпорядження". Загальною підставою входу в дію законів, розпоряджень та міжнародних угод є їх оприлюднення (пункт 1 статті 88 Конституції Польщі). Ратифікація шляхом прийняття окремого закону, в якому виражена згода на обов'язковість міжнародної угоди передбачена лише у випадках, якщо угода стосується спокою, політичних або військових домовленостей, членства Польщі в міжнародних організаціях, значного фінансового навантаження на державу, справ, врегульованих у законах, або щодо яких Конституція вимагає спеціального закону (пункт 3 статті 88 Конституції Польщі). Важливим є також положення пункту 2 статті 91, в якому зазначено, що міжнародна угода, яка ратифікована шляхом прийняття спеціального закону має пріоритет над законом, якщо його неможливо узгодити з угодою. Отже, згідно з положеннями Конституції Польщі, міжнародні угоди, підписані та оприлюднені у встановленому порядку, є актами прямої дії, а угоди, згоду на обов'язковість яких викладено у спеціальному законі, крім того, є ще й пріоритетними щодо національних законів.

Крім того, важливим є те, що в своїй діяльності судді повинні керуватись принципом верховенства права, а не закону. Так, суддя суду загальної юрисдикції Польщі у разі, коли постає питання про неконституційність якогось нормативно-правового акту, може звернутись до Конституційного суду Польщі з запитом щодо відповідності цього акту Конституції Польщі (стаття 193 Конституції Польщі). Тоді провадження у справі зупиняється до отримання рішення Конституційного Суду. Крім того суддя може самостійно вирішити питання про

неконституційність або невідповідність міжнародним зобов'язанням держави того чи іншого нормативного акту і не застосовувати його на цій підставі.

Незважаючи на закріплення в Конституції України принципу верховенства права, поки що його практична реалізація гальмується здебільшого через нерозуміння або небажання розуміти його тими посадовими особами, від яких залежить забезпечення правосуддя в державі.

Але те, що Конвенція про захист прав людини та основних свобод вже стає невід'ємною частиною національної правозастосовчої практики і наші посадовці розуміють невідворотність прямої дії Конвенції можна судити вже з того, що Міністерством юстиції України у грудні 2000 року розроблена нова інструкція з діловодства у Верховному суді Автономної Республіки Крим, обласному, Київському і Севастопольському міських, районному (міському) судах, якою все діловодство в судах приведено у відповідність до вимог Конвенції. Крім того, Національним бюро у справах дотримання Конвенції розроблені методичні рекоменда-

ції для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в нормотворчій діяльності Конвенції про захист прав людини й основних свобод. На виконання доручення заступника Міністра юстиції України від 20.09.2000 р. Національне бюро у справах дотримання Конвенції здійснює експертизу проектів законів та нормативних актів, які надходять для візування до Міністерства юстиції України на відповідність Конвенції.

Отже бачимо, що Конвенція про захист прав людини та основних свобод людини поступово отримує належне визнання і в нашій державі. Розробляються і додаткові механізми забезпечення, охорони та захисту прав людини, але одна з основних проблем у справі юридичного гарантування таких прав в Україні — незастосовуваність вже існуючих засобів. Саме відсутність у санкції за невиконання (ухилення від виконання) службових обов'язків щодо застосуванню юридичних засобів охорони прав людини — одна з головних причин неефективності засобів захисту прав людини в Україні.

1. Republic of Ireland v. United Kingdom, judgment of 18 January 1978, Series A no. 25; James and Others v. the United Kingdom, judgment of 21 February 1986, Series A no. 98, p. 47, para. 85.
2. Див.: Конституція України // Відомості Верховної Ради України, 1996р.—№30.—СТ. 141.

3. Див.: Рішення Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України — 2000 р.— № 1 — С. 5—21.
4. Див.: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, § dnia 2 kwietnia 1997 r., Twoje prawo.— Warszawa, 1997 г.— S. 10.
5. Ibidem. S. 28.

Klymovych O. V.

EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS AT THE COURTS OF THE EUROPEAN STATES (COMPARATIVE ASPECT)

In this article it is described a mechanism of the implementation of the European Convention of Human Rights on the example of some states-parties. The main idea of the article is that the Convention does not consist demand concerning concrete remedies or mechanism of such implementation and every state has a right to make its own choice. In the newly adopted Constitution of Ukraine, our state, confirmed the international agreements and Convention as a part of the national legal frame of Ukraine. Some countries have already incorporated the provisions of the Convention, so, it would be helpful not just to familiarize with their experience but also to use it practice in Ukraine.